

Karcsai Kulcsár István

FÜZETLAPOK IVÁNROL

Valamikor nagyon-nagyon régen közös ismerőseink, barátaink körében felfedeztem egy sajátos, ironikus, furcsa hangütést, amin beszéltek. Később, mikor egyre többet voltunk együtt, rájöttem, hogy ez Mándy Iván hangja. Szerény és csöndes alkata ellenére, és bár soha nem törekedett ilyenfajta népszerűsége, személyiségének, emberi és írói lényének olyanfajta kisugárzása volt, hogy még a legerősebb egyéniségek sem tudtak szabadulni hatása alól. „*A stílus, az a bizonyos egyéni hang, mázli dolga*” – írta egyszer a rá jellemző szerénységgel. Ez a mázli vagy isteni adomány, ahogy néha halkán maga is emlegette, elkísérte egész életében, ember és író elválaszthatatlanul eggyé vált benne. Ám ezt a gyakran szarkasztikus, ironikus hangot besugározta az a ragyogás, amit Kosztolányi úgy fogalmazott meg, mintegy ars poeticaként: „*Szemedben éles fény legyen a részvét...*” Ez csillogott nemcsak írásaiban, hanem a tekintetében is.

Az ötvenes évek legelején ismertem meg Ivánt. A Madách Színház ifjú segédrendezőjeként egy Jókai-dramatizálást vittem a SZOT műsorfüzet-szerkesztőségébe. Ekkoriban gombamódra szaporodtak a színjátszó csoportok, csasztuskabrigádok, és falták az „anyagot”. Az ő igényeik kielégítésére jelentek meg rendszeresen ezek a szakszervezeti propagandafüzetek. Kéziratomat szorongatva elfogódottan állodogáltam a titkárságon, míg végre valaki észrevett, és azt mondta, adjam át a kéziratot Mándy Ivánnak. Először azt hittem, névazonosságról van szó. Korábban olvastam a *Magyarok*ban a Csempe-Pempe-novellát, valamelyik antikváriumban a FRANCIA KULCS vékony kötete is a kezembe akadt, és most ez az író, akinek hangja annyira magával ragadott, most csak úgy egyszerűen azt mondja, hagyd csak itt a kéziratot, majd csinálunk vele valamit, ez valósággal megrendített. Elfogultságom még akkor se csökkent, mikor néhány hét múlva Iván közölte:

– Rendben van. Jönni fog. Már kiutaltam a honorárium ötven százalékát. Egy kicsit át kellett fésülni a szöveget, odaadtam Vidor Micunak. Az összeg másik fele az övé.

Nemsokára kollégák lettünk Ivánnal a Népművelési Intézetben. Ez a frissen alapított kulturális intézmény valóságos sziget és menedék volt a sokat emlegetett ötvenes években. Humánus, kiváló igazgatójának, Széll Jenőnek volt ez köszönhető. A szerkesztési osztályt F. Rác Kálmán, maga is íróember, irányította. Ide kerültünk Ivánnal, itt szerkesztettük, több kollégával együtt, a Színjátszók Könyvtárát. Színjátszóknak szólt ez is, de a szokványos, silány füzetek helyett valóban színvonalas egyfelvonásosok, jelenetek, színművek jelentek meg. Volt egy igazán nagy jelentősége: nagyon sok író-t segített ez a sorozat, olyanokat, akiknek ez volt úgyszólván az egyetlen anyagi forrásuk és megjelenési lehetőségük.

Iván sovány volt, egyetlen kopott ruhájában is anakronisztikusan elegáns, mint egy férfiszabó divatrajza. Szabatosan, pontosan végezte a rázúduló, jórészt dilettáns kéziratok lektorálását és az éppen időszerű szerkesztői munkát. Közben gyakran előszedett valahonnan egy két fedelű iskolai füzetet. (Akkoriban még nem ragaszkodott a cetlikhez.) Konokul jegyzett az irkába. A megjelenés legkisebb reménye nélkül. Pedig talán nem ismerte Arany Jánosnak azt a sorát: „*Ha későn, ha csonkán, ha senkinek: írjad.*”

Nem tudom, mennyire ismert, hogy az ELŐADÓK, TÁRSSZERZŐK ötvenes éveket idéző novelláit nem visszaemlékezéséként, hanem valóban ekkor írta. Egyáltalán nem volt ez veszélytelen cselekedet. De hát az írás mindenekelőtt!

Egyszer együtt mászkáltunk a városban. Persze pénzszerzési lehetőségekről beszélgettünk. Átírásokról. Dramatizálásokról színjátszó csoportok számára. A Rádióról! Mit lehetne átírni az ifjúsági osztály számára. Mondom Ivánnak, hogy neki azért megjelent néhány jó novellája, sőt kötete is, mielőtt bealkonyult.

– Na igen – mondta –, ez is csak mázli. Az ember legalább leüthetett egy hangot.

Egyetlen fontos dolog volt számára az életben: az írás. A „belső világ” apróbb és nagyobb benyomásai, néha pokoli küzdelmei, melyet mindig derűs fölényvel tudott titkolni, a novellákban öltöttek testet, érlelődtek igazgyönggyé. Jóval később gyakran beszélgettünk barátok, ismerősök, idegenek ilyen-olyan sikereiről, közéleti előretörésükről, díjakról vagy akár magánéleti eredményeiről. Iván lezárva a témát, egy mondatot ismételtetett:

– Jó, jó, de hol vannak a novellák?

Ez volt a mérce, a kritérium, a boldogság záloga.

Őrök az ötvenes évekből egy irodalmi ritkaságot. Mándy-művet egyetlen példányban, még hozzá dedikálva. Szakadt, erősen kopott dosszié, amiről szó van, ceruzával ráfirkantva: „Lektori vélemények”, majd golyóstollal kiegészítve: „c. legújabb kötetemet Kulcsár Istvánnak baráti szeretettel, 1954. nov. 2. Mándy Iván”. Akkor kaptam, mikor Ivánt kirakták a Népművelési Intézetből, és kiürítette íróasztalát. Ez a „racizások” időszaka volt, ahogyan a komor racionalizálás szót becézte a köznyelv. Persze nem a párt hű katonáit küldték el ekkor sem, a gyanús elemek, apolitikus lények jutottak erre a sorsra. Iván az elsők közt szerepelt. Ezt is ironikus humorral vette tudomásul. Mikor feljött az igazgatói irodából, izgatottan vártuk, kérdeztük, mi történt. A tőle megszokott fanyar, gunyoros túlzással közölte:

– Kilöktek. Hogy kicsoda? Maga Széll Jenő. Nem tehet róla, ő is csak utasítást teljesít. Éppen magát kell kitennem, Iván, mondta. Sírt. Ugyan, Széll elvtárs, mondtam neki, ne vegye úgy a szívére. Alig tudtam megvigasztalni.

A jelenet emléke az említett dosszié, benne mintegy harmincflekknyi kézirat, Iván lektori véleményei. Érdekeségük, hogy nemcsak véleményezések, hanem rendkívül alapos és találó dramaturgiai elemzések Gyárfás Miklós, Berczeli A. Károly, Hegedüs Géza, Tabi László és mások munkáiról. Gyakran szigorú megállapításokat lehet olvasni, még az általa nagyra becsült Nagy Lajost sem kíméli. Az író még az öreg, Mándy Gyula barátja volt. Valamelyik önéletrajzi írásában olvasható: „Itt járt Iván, a Gyula fia.” Pedig már akkor több novellája jelent meg Ivánnak, mint ahány írása Gyulának egész életében. Iván nem vette a szívére. Előttem van a kép a gyakori jelenetről, amint abahagyja az éppen időszerű szerkesztői munkát, feláll, nyújtózik:

– Megyek Nagy Lajoshoz – mondja.

Levágat az ötös busz megállójához. Eltűnik a Pasarét irányában.

Az említett lektori vélemények, dramaturgiai javaslatok azért is kuriózum jellegűek, mert Iván mindig csak novellát írt. Későbbi felkérésekben is ezzel a műfajjal teljesítette ígéretét. Nemeskürtyi filmkönyvének bevezetőjeként novellát írt, melynek ők ketten a hősei. Később természetesen kötetben is megjelentette az írást. Mácsai István felkérte Ivánt válogatott képeinek kiállításán a megnyitóra. Iván a festőművész BATHORI UTCA 17. című képéről írt egy novellát. Mácsai egy borús pesti kapualj kukás személtádája mellé festett egy Velázquez-infánsnőt. A szürrealista téma ragadta meg Ivánt. EGY INFÁNSNŐ címmel kötetben is megjelent a bevezetésnek szánt novella. Mikor megemlí-

tettem, hogy talán illendő lenne odaírni, hogy *Hommage à Mácsai*, vagy valami ilyesfélét, legalább célozni a téma megálmódójára, Iván egyáltalán nem gondolkodott el az ötleten.

– Ez már az én kannibál önzésem – mondta.

Később hozzátette:

– Egyébként úriember ne menjen írónak.

De hát mindez jóval később történt, ez már a közelmúlt. Az ötvenes években még nagyon nehéz idők következtek. Az ELŐADÓK, TÁRSSZERZŐK-korszak. '56 után még filmklubok bevezető előadásait is kénytelen volt vállalni vidéken. Egy időben Bázakerettyére járt, a nyugati határra, valamilyen olajfúrásokhoz. Végtelen vonatúton, ávosok zaklatása, igazoltatás, vonatról való leszállítás fűszerezte az odajutást. Egyszer másfél napi küzdelem után jutott oda, hogy tíz percig beszélhetett Michèle Morganról. Már Pest felé vonatozott vissza, mikor villámcsapásként nyilallt belé a felismerés: de hiszen a bemutatott film főszereplője Gaby Morlay volt!

Azután lassan, de határozott lendülettel eljött A siker fényében-korszak. A novellák, Csutak-történetek, hangjátékok, filmek sora. Erről már mindent Ivántól tudhatunk meg. Számos rádióinterjú, televíziós riport őrzi beszélgetéseit, vallomásait. Kitűnő riportalany volt. Elfogódottság nélkül, őszintén, élvezetesen tudott beszélni emberekről, emlékeiről, sajtóságos tájairól. És Pestről. A városról, ami összenőtt vele. Néha fáradtan és őszinte szomorúsággal mondta, hogy a város, amiről beszélgetünk, tulajdonképpen nincs többé, nem létezik, régen megszűnt. De ha felesége évődő tréfaként felvetette, hogy költözzenek vidékre, ahol ő majd csirkét nevel, Iván pedig a tornácon, békés nagy csendben alkothat, szintén eljátszott, de végül is őszinte indulattal lóbálta karját, beintve a régi nemzetközi jelet. Aztán ugyancsak megjátszott riadalommal csapott egyik kezével a másikra, mint aki szégyelli a triviális gesztust.

Egyszer a Vörösmarty téren, a Gerbeaud előtt összefutott színész barátunkkal, Márkus Lászlóval. Beszélgettek. Iván hazaindult. Búcsúzásnál azt kérdezte:

– Nem jössz be a városba?

Márkus tágra nyílt szemmel és nem kis elképedéssel kérdezte vissza:

– A városba? Hiszen a lehető legközepén vagyunk.

Iván ugyanis magától értetődően a Fiumei utat, a Teleki teret, az ő otthonos, megszokott környezetét értette városon. Ez volt a haza. Tisza Kálmán tér, Mátyás tér, Teleki tér. A Józsefváros. Nehezen hagyta ott ezt a vidéket. Később lassan megszokta az Aulich utcát, ahova Judittal költöztek. A szobája ablakától nem messze, a falon árválgató, a ház egykori gazdag díszítéséből maradt töredezett, viharvert madárszobrot „Kőszáli kő”-nek nevezte. Lassan otthonos szomszédjává vált.

Látszólag mindent megírt, ami rábízott. Valójában sok-sok terve volt, csak nehezen, gyötrődve tudott hozzáfogni egy-egy témához. Kálnoky Lászlóról szeretett volna kisregényt írni. Amíg a költő élt, aki jó barátja volt, sok személyes mozzanat feszélyezte. Később valahogyan elsüllyedt a téma. A másik élménykör, mely utolsó percéig foglalkoztatta, a háború befejező időszaka volt, mikor sportújságíróként tevékenykedett a *Pest* című napilapnál. Hátborzongatóan mulatságos történeteket mesélt ezekről a hetekről, hónapokról. Törte a fejét, miért nem tudja megírni. Pedig azt hiszem, sejtette. Ezek a történetek anekdoták, sztorik voltak, ilyesmivel pedig nem tudott mit kezdeni. Egyszerűen képtelen volt mást leírni, olyasmit, ami nem tartozott sajátos közlésmódjához, hangjához, világához. Sokszor mondta ítéletként egy-egy írásra, elbeszélésre, novellára:

– Nagyon leragad az *esetnél*.

Egyébként gyanakodva nézte a világot. Bár nagyon szerették, népszerű volt, örült is a feléje áradó rokonszenvnek, gyakran csodálatnak, lelke mélyén magányos volt. Emlékszem valami múltó rosszullétére, mikor Judit hivatása során elhangzó orvosi rutinkérdéssel fordult hozzá:

– Iván, nincs halálfélelmed?

Fanyar mosollyal azt felelte:

– Nekem életfélelmem van.

Azért gondolt az elmúlásra, még hozzá aggályosan, félve attól, ami „odáig” vezethet, megaláztatástól, a romló test keserves támadásaitól. Mikor Szentkuthy Miklós meghalt, és híre ment, hogy délutáni álmában, szinte észrevétlenül távozott, Iván felhívott telefonon, valóságos derű csendült ki a hangjából:

– Persze hogy szomorú – mondta –, igen, gyászolunk, de én csak arra gondolok, ez gyönyörű. Hát így is lehet? Így elmenni?

Neki is megadatott. Kínlódás, fájdalom nélkül, egyedül, elegánsan hagyott itt bennünket. Szerencsére még életében elmondták, mennyire gazdagította a magyar és az egyetemes irodalmat, bő termést hagyott maga után, de mi, a barátai, mérhetetlenül szegényebbek lettünk nélküle.

Bikácsy Gergely

BODOGRÁF MOZI, B TEREM

Mándy Iván és a film?

Halála idején lett százéves a mozgókép. Ezt titkos üzenatként szeretném felfogni. Mándy prózáját a film ihlette, és aztán a magyar mozi is felfedezte magának ezt a prózát. Nem túl hamar: nehezen születtek meg az igazán jó Mándy-filmek.

„*A filmrevitel annál nagyobb beavatkozást jelent az eredeti mű természetébe, minél értékesebb és sajátosabb irodalmi művel állunk szemben, épp ezért olyan alkotó szellemet követel, mely megbontja az eredeti mű szerkezetét, hogy utána helyreállíthassa egy új, vele nem azonos, de egyenrangú szerkezet törvényei szerint*” – írja André Bazin.

Ezt filmdramaturgként olvastam először.

Csabagyöngye

„*Braun Csibi, Molnár, Orth Gyuri, Opata, Jeny...*” – Mándy Iván-novellafigurák? Nem – az MTK húszas évekbeli nagy csatársora ez, Mándy idézi is az ÁTKELÉS egyik novellájában annak kapcsán, miképpen feleltették egymást Zelkkel futballcsapatemlékekből.

Viszont: „*Vallai – Orbán, Nagy II., Lovas, Kondik, Szabadits, Bikácsy, Posztós, Huttinger, Miatoff, Sebestyén. Tartalék: Kövesi. Edző: Mimarik Ede.*”

A Csabagyöngye FC összeállítása. Mint látható, e sorok írója névvel szerepel a Csa-